ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ
НАУЧНИ ТРУДОВЕ, ТОМ 63, КН. 1, СБ. А, 2025 – ФИЛОЛОГИЯ,
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS, VOL. 63, BOOK 1, PART A, 2025 – LANGUAGES AND LITERATURE

DOI 10.69085/ntf2026a201

МЯСТОТО НА ПРИЧАСТИЯТА ВЪВ ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНОТО ПОЛЕ НА ЗАЛОГОВОСТТА В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ И ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Божидар Бояджиев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Медицински университет – Пловдив

THE PLACE OF THE PARTICIPLES IN THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF THE VOICE IN MODERN BULGARIAN AND ITALIAN

Bozhidar Boyadzhiev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
Medical University, Plovdiv

bozhidar.boyadzhiev@uni-plovdiv.bg
bozhidar.boyadzhiev@mu-plovdiv.bg

The subject of this study is the question of participial forms in two modern unrelated languages – Bulgarian and Italian, and the place of the mentioned forms in the functional-semantic field of the voice. There is a debate between the Bulgarian linguistics – whether they are core or peripheral explicators of active and passive semantics. One of the main goals of the scientific analysis is to express our opinion on this important theoretical case. In addition, we will briefly present the most important characteristics of the participial systems in the two languages being compared, emphasizing the manifestations of symmetry and asymmetry in the functioning of the Bulgarian and Italian participial forms.

Key words: participle, functional-semantic field, voice, diathesis, passive, active, Bulgarian, Italian

Обект на настоящото изследване е въпросът за партиципиалните форми в два съвременни несродни езика – българския и италианския, и

за мястото на споменатите форми във функционално-семантичното поле на залоговостта. В българското езикознание съществува спор – дали те са ядрени, или периферийни експликатори на активна и пасивна семантика. Една от главните цели на научния анализ е да изразим нашето становище по този важен теоретичен казус. Наред с това ще представим накратко най-съществените характеристики на причастните системи в двата сравнявани езика, като акцентуваме върху проявите на симетрия и асиметрия при функционирането на българските и италианските партиципиални форми.

1. Обзор на гледните точки за залога и причастията в съвременния български език

Н. Костов най-категорично поддържа становището, че „…българският глагол няма особени лични форми за залог“, като „[е]динствено изключение от това имаме при неличната страдателна форма за минало причастие на *-нъ* и *-тъ*. Но и тя, както ще се покаже, се използува за образуване на лични страдателни форми пак по синтактичен път“ (Костов 1939: 172 – 173).

Според Л. Андрейчин обаче „причастно-страдателните форми в българския език действително могат да бъдат разглеждани като морфологични, а не синтактични съчетания, т. е. като система от сложни форми за изразяване на различните темпорални и модални отношения, установени в нашия език“ (Андрейчин 1955: 75), като гледната му точка застъпват А. Теодоров-Балан, С. Стоянов и Б. Норман (Теодоров-Балан 1958, Стоянов 1962, Норман 1968). Що се отнася до семантичното съдържание на морфологичната категория залог, тук е мястото да спомена, че се солидаризираме с твърдението на С. Стоянов, че тя зависи от „отношението на глаголния субект към глаголното действие“ (Стоянов 1962: 50).

Приемаме с основание становището на Е. Георгиева, която разширява и прецизира гледната точка на Л. Андрейчин. Срв.: „[к]ато съставка на сложни глаголни форми – формите на пасива – миналото страдателно причастие по същество не носи признаците и белезите на темпоралната характеристика на сложната глаголна форма, т.е. то е в известен смисъл безразлично към това значение, което се поема от формите на спомагателния глагол. Миналите страдателни причастия свободно образуват пасивни глаголни форми за минало, сегашно и бъдеще време“ (Георгиева 1968: 623). Динамичните процеси на адективация – неутрализиране на залоговостта при причастията, и то най-вече страдателните, илюстрират езиковедите А. Иванова, Хр. Първев, М. Чоро-

леева, И. Гугуланова и др. (вж. Иванова 1957, Първев 1969, Чоролеева 1971, 1972, Гугуланова 2007), като се обръща внимание на факта, че „[з]а това са необходими условия за потискане и на останалите граматични признаци на причастието, характеризиращи го като глаголна форма“ (Чоролеева 1971: 196).

Приемаме твърдението на П. Пашов, че „[м]иналото страдателно причастие образува заедно със спомагателния глагол една **сложна морфологическа цялост**, която служи за сказуемо в изречението“ (Пашов 1999: 206, почерн. е мое – Б. Б.). Р. Ницолова отбелязва, че „[г]рамати-ческото значение *време* е много **по-обобщено** представено при причастията в сравнение с личните форми“, като изследователката заключава с основание, че аналитичните пасивни форми от типа ***четен е*** реализират в рамките на глаголната парадигма „специално страдателно спрежение“ (Ницолова 2008: 430, почерн. е мое – Б. Б.).

Солидаризираме се със становището на И. Куцаров, че в съвременния български език „[ф]ормален показател на **страдателните глаголни форми** (носител на значението пасивност) е морфемата *-н* или *-т* в миналото страдателно причастие (напр. *писаН е*, *обуТ е*)“, като изследователят правилно маркира и факта, че пасивните форми в мнозинството от случаите са и резултативни (Куцаров, Ив. 2007: 342), докато „[п]ериферийни залогови модификатори са самостоятелно употребените причастия“ (Куцаров, Ив. 1985: 139).

К. Чакърова формулира надеждни критерии (Чакърова 2001, 2002 и 2013) за преодоляване на омонимията при реализацията на съчетанията от типа „съм“ + минало страдателно причастие (като страдателни глаголни форми или съставни именни сказуеми). В хода на анализа тя отбелязва, че страдателнопричастните глаголни форми „…са единствените морфологични експликатори на пасивността в съвременния български език“, които могат да „…се образуват свободно и от трите глаголни вида, характерни за българския език“ (Чакърова 2013: 80).

К. Куцаров от своя страна, говорейки за причастието, застъпва „непопулярното становище, че то изразява и свои специфични морфологични категории (например залог), които легитимират статута му на самостойна част на речта“ (Куцаров, К. 2011: 100 – 101). Според автора „…в българския език граматично противопоставяне по залог е налице единствено в рамките на причастната система“ (Куцаров, К. 2022: 301), като „[н]алице са всички изисквания за пълната ѝ граматикализация – функциониране на парадигма с еднородни значения, които се изразяват чрез синтетични форми с помощта на флексии“ (Куцаров, К. 2012: 35). Наред с това К. Куцаров смята, че причастната система в съвременния

български език е симетрична – с две деятелни и две страдателни[1], нюансирани по темпорален план – сегашен и минал (Куцаров 2012). Същата идея откриваме и у К. Чакърова (вж. Чакърова 2012). И двамата автори отхвърлят становището за съществуването на т. нар. ***минало несвършено деятелно причастие*** от типа на ***ходел***, ***пишел*** и др., наречено от К. Чакърова „квазипричастие“, тъй като в случая става дума за спрегаеми глаголни форми[2] от парадигмата на преизказността или за компоненти на форми от конклузивната парадигма; т.е. за разлика от останалите причастия те нямат атрибутивна употреба.

В най-ново време М. Видралска (вж. Видралска 2016) и Д. Димитрова (Димитрова 2019) – преки ученички на К. Куцаров, споделят неговата идея за причастието като самостоятелен лексикален клас (част на речта), като се основават на факта, че причастията могат да образуват съвсем свободно словосъчетания със съществителните имена, без да им е нужно граматично лице (вж. Куцаров 2012: 35). Ние не приемаме този довод за убедителен, тъй като подобни образувания (словосъчетания от типа *написаНи лекции*, *четеНи книги*) категорично са обект на синтаксиса (вж. по въпроса напр. Попов 1988, Иванчев 1988, Пенчев 1998), а не на морфологията.

2. Кратък преглед на становищата за залоговостта и причастията в съвременния италиански език

В своя труд ***Storia della lingua italiana*** Б. Мильорини – един от най-изтъкнатите италианисти, представя трансформацията на страдателните форми от древния латински към съвременния италиански език. Срв.: „[п]асивът е преосмислен/формално обновен (синтетичната форма е заменена от аналитична с помощта на спомагателния глагол *esse*)“ (B. Migliorini 1987: 26, преводът е мой – Б. Б.). Любопитно е наблюдението на А. Пастори, който още през 1862 г. в своята „Българско-италианска граматика за българите“ говори за страдателни глаголи и отбелязва, че „…италианският език от естеството си има някой определен за това глагол: това се изпълнява със спомагателен глагол (както и в българския език) във всичките наклонения и времена: от действителния глагол склонява се само страдателното причастие, съдружено със

[1] Дълго време формите с *-м/-ем* бяха смятани за изцяло адективирани в съвременния език, но в дисертационния си труд Д. Мъркова представи убедителни аргументи в подкрепа на идеята за тяхната партиципиална природа (вж. Мъркова 2024).

[2] Авторката предпочита термина „неспрегаема глаголна форма“ вм. традиционното понятие „нелична глаголна форма“ (вж. Чакърова 2024: 136 – 138).

съществителния глагол в еднакъв род и число“ (Пастори 1862: 122, адаптацията на съвременен български език е моя – Б. Б.). За **пасивни морфологични форми на глагола**, образувани с минало причастие и спомагателния глагол *съм*, говорят още Д. Салви, М. Сенсини, М. Скуартини, К. де Сантис, М. Пранди и др. (ГИГК1988, Сенсини 1990, Скуартини 1999, Де Сантис, Пранди 2020), а друга част от италианистите – М. Р. Манзини, А. Сансò и А. Джакалоне Рамат, ги наричат „перифрастичен/синтактичен пасив“ (Манзини 1986, Сансò 2011, Джакалоне Рамат, Сансò 2011).

Що се отнася до сегашния партиципиал, изтъкнатият германски италианист Герхард Ролфс (автор на тритомника *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*) установява, че „…вербалната функция на причастието е почти изцяло загубена“ (Ролфс1968: 366), т. е. то „…се използва в литературния език като глагол само в определени случаи, като например *Епикур е отричащ вечността на душите* (Бокачо); *Тежест, твърде много надхвърляща неговите сили* (Пелико)“ и др.“ (Ролфс1969: 112). Г. Ролфс извежда важното наблюдение, че „[в] диалектите (например милански, неаполитански и калабрийски) причастието като глаголна форма е напълно непознато“ (пак там: 112).

П. Трифоне и М. Дардано отбелязват, че само по себе си „причастието може да функционира както като глагол, така и като прилагателно (и подобно на прилагателните, може да действа и като съществително). Сегашното причастие определя само число, докато миналото причастие определя както число, така и род“ и „[з]а разлика от финитните форми [...] не посочва лицето“ (Трифоне, Дардано1994: 352). Няма съмнение, че в съвременното състояние на италианския език „…миналото причастие има деятелен залог с непреходни глаголи: *partiti di mattina, arrivarono a notte nera* (*partiti* = essendo partiti, sebbene fossero partiti); има пасивно значение с преходни глаголи: *non mi piace la minestra riscaldata* (*riscaldata* = che è stata riscaldata)“ (пак там: 359).

И. Кръпова и Ц. Димитрова обръщат внимание на полифункционалността на този вид партиципиал и подчертават, че „[а]ко има само едно причастие, няма как езикът да го използва и за друга форма, без да използва друго средство (т.е. в случая друг спомагателен глагол)“, като изследователките също дават конкретния пример, че „[в] италиански например в перфекта се използва само страдателно причастие (participio passato), което е наследник на латинския participum perfecti passivi“ (Кръпова, Димитрова 2024: 150).

Твърденията на изследователите италианисти ни дават основание да заключим, че причастията в съвременния италиански език не са мар-

кирани по залоговост, следователно няма как да заемат място в ядрото на ФСП на залоговостта.

3. Италиански преводни еквиваленти на причастия от български текстове

3.1. Сегашно деятелно причастие

В Нейните коси се смее пламъкът на падащи звезди (Н. Райнов) // *Nei Suoi capelli ride la fiamma di stele cadenti* (Д. ди Сора); *Някаква гигантска бъчва изливаше опиняващото си вино над света* (Е. Станев) // *Una gigantesca botte versasse l'inebriante suo vino sul mondo* (L. Borriero); *Una qualche botte gigantesca riversasse sul mondo intero il suo vino inebriante* (Д. дел Агата); *Жълтите блестящи стрелки липсват и тъмното дърво е тъжно* (А. Каменова) // *Le lancette brillanti e dorate mancano e il legno scuro è triste* (В. Салвини); *Той погледна пируващите князе* (Хр. Смирненски) // *Guardò i principi che banchettavano* (Р. Адинолфи); *Lui guardò i nobili che mangiavano e bevevano a volontà* (В. Николова).

Коментар: В първите четири примера преводачите са използвали сегашни причастия, а в петия и шестия – подчинени определителни изречения.

Догарящите няколко свещички по свещниците примигаха (Елин Пелин) // *Alcune candeline che si consumavano sui candelieri tremolarono* (А. Карито); *Sui candelabri le candele bruciacchiate tremolarono* (И. Барба); *Le candeline sulle vecchie icone tremarono* (В. Николова); *Под меката светлина на залязващото слънце всичко се вижда ясно* (Й. Йовков) // *Sotto la luce mite del sole che tramonta tutto si vede con chiarezza* (Б. дел Ре); *Nella luce diffusa del tramonto tutto si vede con estrema chiarezza* (Л. Салвини); *Маха с шапка към летящия влак* (И. Вазов) // *Agitante il cappello al treno volante* (Л. Бориеро-Пикио); *Aggitava il cappello verso il treno in corsa* (Е. Дамиани); *Sventolava il berreto al passaggio del treno* (Л. Пампури);

Коментар: В първия преводен пример е употребено подчинено определително изречение, във втория – самостойно сегашно причастие, докато в третия липсва какъвто и да е маркер. В четвъртия отново е употребено подчинено определително изречение, а в петия – съществително. В шестия също е използвано сегашно причастие, докато в последните два преводни еквивалента са използвани синтактични конструкции.

3.2. Сегашно страдателно причастие

Неуловим е нейният чар – и гиздостта на нейния облик пробожда сърцето като двуостър меч (Н. Райнов) // *Impercettibile è il suo fascino e l'armonia delle sue sembianze trafigge il cuore come spada a doppio filo* (Д. ди Сора); *Неоспорима истина е само, че една сутрин безработните лампадефорци осъмнаха преобразени в овце* (Св. Минков) // *L'unica verità inconfutabile è che, un bel giorno, i lampadeforiesi disoccupati videro sorgere il sole sotto le spoglie di pecore* (Р. Адинолфи); *Indiscutibile verità è che un mattino trovò i disoccupati di Lampadeforia tramutati in pecore* (Л. Бориеро – Пикио); *На тая неопровержима истина бяха се спрели веднъж всички свети угодници* (Елин Пелин) // *Su questa verità inconfutabile si erano soffermati una volta tutti i santi caudatari di Dio* (А. Карито); *Su questa verità inconfutabile si erano soffermati una volta, tutti i santi servitori di Dio* (И. Барба); *Друг силен и незаобиколим коз за Движението на 50-те беше ИКЕА* (Г. Господинов) *Un altro asso forte e ineludibile del Movimento degli anni '50 era l'IKEA* (Д. дел Агата); *Фучи с невъобразима сила и бързина из планината* (И. Вазов) // *Sbuffa con incomparabile forza e corre precipitosamente per la montagna* (Е. Дамиани); *Sibila con incorcepibile forza e velocità fra i monti* (Л. Бориеро-Пикио); *Sibila con incredibile forza attraverso la montagna* (Л. Пампури); *Сякаш хиляди потоци лееха невидими струи* (Й. Йовков) // *Come se scorressero migliaia di invisibili ruscelli* (Б. дел Ре); *Quasi che migliaia di torrenti riversassero invisibili flutti* (Р. Пикио); *Сетне с неуловимо движение извади от една цепнатина тънко одеяло* (Д. Енев) // *Poi, con un movimento impercettibile, tirò fuori da una fenditura una sottile coperta* (Д. Спадони);

Коментар: Любопитното е, че в абсолютно всички изложени преводни варианти от тази група са използвани италиански сегашни причастия.

3.3. Минало деятелно причастие

Задрямалият изповедник отец Никодим се сепна и изправи глава (Ели Пелин) // *Padre Nicodim si svegliò di colpo e alzò la testa* (В. Николова); *Padre Nikodim si scosse e alzò la testa* (А. Карито); *L'assopito confessore padre Nikodim si scosse e alzò la testa* (И. Барба); *Козарят отвръща потъмнялото си лице и поглежда пътниците* (Й. Йовков) // *Il capraio volgeva il viso rabbuiato verso i viandanti* (Л. Салвини); *Il capraio volgeva la faccia incupita e squadrava i viaggiatori* (Л. Пампури); *Един волен замах – и вкаменялата твърдина на земята ще се разгърне пак за нов живот*

(П. Тодоров) // *Un solo libero gesto, e la petrea crosta terrestre si fenderà per una nuova vita* (Е. Дамиани); *Un libero slancio, e l'impietrata durezza della terra si dispiegherà a nuova vita* (Л. Бориеро-Пикио).

Коментар: Интересното е, че в първите два транслационни варианта липсва превод на причастието. В останалите четири преводачите са употребили италиански минали причастия.

В ъгълчето на устата ѝ лъщеше засъхнала струйка кръв (Д. Енев) // *All'angolo della bocca luccicava un rivolo di sangue secco* (Д. Спадони); *Събуди се в дълбочините на паметта му един заспал отколешен спомен* (И. Вазов) // *Nelle profondità della sua memoria si ridestò un vecchio assopito ricordo* (Е. Дамиани); *Si svegliò nei reconditi della sua memoria un lontano addormentato ricordo* (Л. Бориеро-Пикио); *Nella cui profondità si ridestò un antico ricordo* (Л. Пампури); *И това знаме е условният знак!… Загасналият пожар се е съживил… Въстание, боже!* (И. Вазов) // *E questa bandiera sarà il segno convenuto!... L'incendio spento s'è ravvivato... L'insurrezione, Dio!* (О. Милетич-Балабанова); *E questa bandiera è il segnale convenuto!... L'incendio estinto si è rinnovato... Insurrezione! Dio!* (Л. Бориеро-Пикио).

Коментар: Тук всички преводи са осъществени единствено чрез минали причастия.

3.4. Минало страдателно причастие:

Бялата му брада лежеше като пешкир върху отворената книга на коленете му (Е. Пелин) // *La lunga barba immacolata copriva come un panno il libro che teneva aperto sulle ginocchia* (В. Николова); *La sua barba bianca si posava come un asciugamano sul libro aperto sulle ginocchia* (А. Карито); *La bianca barba giaceva come un tovagliolo sul libro aperto sulle ginocchia* (И. Барба); *Излязоха на пръсти от работния кабинет на обезпокоената кралска особа* (С. Минков) // *Uscirono in punta di piedi dallo studio del Re infastidito* (Р. Адинолфи); *Uscirono sulla punta dei piedi dal gabinetto di lavoro della sovrana persona incomodata* (Л. Бориеро-Пикио); *В изчистеното небе над него се показа месецът* (Й. Йовков) // *Nel cielo che sopra di lui si era ripulito apparve la luna* (Л. Пампури); *Nel cielo rasserenato apparve la luna* (Л. Салвини).

Коментар: В първия и шестия преведен еквивалент са използвани подчинени определителни изречения с минало причастие, докато в останалите четири са употребени самостойни минали партиципиали.

В ракитака неспокойно задрънка тъпото клопотарче на подплашеното магаре (Елин Пелин) // *Tra i salici risunò agitato il sordo*

campano dell'asino spaventato (Л. Пампури); *Fra i salici si sentì scalpitare l'asino spaventato* (Б. дел Ре); *Fra i giunchi inquieto rintronò il sordo sonaglio dell'asino impaurito* (И. Барба); *Опря гърба си в отворената врата и ме пропусна да мина* (Д. Енев) // *Appoggiò la schiena contro la porta aperta e mi lasciò entrare* (Д. Спадони); *До разтворения прозорец седят кърсердаринът Мурад бей и Велико кехая* (Й. Йовков) // *Vicino alla finestra spalancata, siedono il karserdàrin Muràd bej e Veliko il capo* (Б. дел Ре); *Vicino alla finestra spalancata, siedono il Karserdar Murad-bey e Veliko-kehaja* (Л. Салвини); *А из разкаляната улица глъчка, шум, върволяк* (И. Вазов) // *Lungo la strada fangosa un parlottare, un rumore indistinto, file di gente* (Л. Пампури); *E nella strada fangosa chiasso, strepito, viavai di gente* (Е. Дамиани).

Коментар: В тези примери всички преводи са осъществени по аналогичен начин – чрез минали причастия.

4. Български преводни еквиваленти на причастия в италиански текстове

4.1. Сегашно причастие

Animo, Pinocchio!... Avanti di dar principio ai vostri esercizi, salutate questo rispettabile pubblico, cavalieri, dame e ragazzi! (К. Колоди) // *Не се бой, Пинокио! Преди да започнеш упражненията си, поздрави тая уважаема публика, тия господа, госпожи и деца* (П. Драгоев); *Хайде, Пинокио! Преди да започнеш номерата си, поздрави тази уважаема публика, тези господа, дами и деца* (Р. Сарайдарова-Първанова); Кураж, Пинокио! *Напред, дай начало на твоите упражнения, поздрави тази почитаема публика – дами, кавалери и деца* (В. Лулова-Цалова); *Кураж, Пинокио!... Преди да започнеш с номерата си, поздрави многоуважаемата публика, тези господа, дами и деца* (А. Ценова).

Коментар: И в четирите разгледани преводни еквивалента са използвани сегашни страдателни причастия.

Josefa, – le disse la padrona con la voce tremante. – Ho una buona notizia da darvi (Е. Де Амичис) // *Йозефа – каза ù господарката с трепереш глас. – Имам да ти кажа една добра новина* (П. Драгоев); *Йозефа, – каза господарката съ трепереще гласъ. – Имамъ да ви кажа една добра новина* (Н. Илиевъ); *Йозефа – казала ù господарката с трепереш глас. – Имам да ти съобщя една добра новина* (В. Лулова-Цалова); *Йозефа – каза господарката ù с треперящ глас – имам да ти съобща една хубава новина* (В. Мак); *Йозефа, – каза госпожа Мекинесъ, съ разтреперанъ гласъ. – Имамъ да ти съобща една добра новина*

(Д. Иванов); *La guerra è un'esperienza insostituibile, senza la quale un uomo non può dirsi un uomo...* (А. Моравия) // *Войната е незаменим опит, без който един мъж не би могъл да каже, че е мъж…* (М. Касърова); *Войната е незаменима като опит, без нея мъжът не е мъж...* (Н. Христова).

Коментар: В първите четири превода са използвани сегашни деятелни причастия, докато в петия – минало страдателно. В останалите два са употребени сегашни страдателни причастия.

4.2. Минало причастие

Quanto allo scrivere, si serviva di un fuscello temperato a uso penna (К. Колоди); *За писане си служеше с подострена клечка* (П. Драгоев); *А за писане използваше като перо една подострена клечка* (Р. Сарайдарова-Първанова); *Колкото до писането – използваше вместо писалка една подострена клечка* (А. Ценова.); *Колкото до писането, използваше калем, който му служеше като писалка* (В. Лулова-Цалова); *Мò viene, dissi e feci un segno convenuto a Rosetta* (А. Моравия) // *Ей сега ще дойде – рекох и направих знак на Розета* (Н. Христова); *Идва – отвърнах аз и дадох уговорения знак на Розета* (М. Касърова).

Коментар: В първите три примера има минали страдателни причастия, в следващите два такива липсват, а в последния отново е употребено минало страдателно причастие.

Andarono in fondo a un largo corridoio e si trovarono in faccia alla porta aperta d'un camerone (Е. де Амичис) // *Отидоха в дъното на един тъмен коридор и се озоваха пред отворената врата на голяма стая* (П. Драгоев); *Отишли в дъното на широк коридор и се озовали пред отворената врата на голяма стая* (В. Лулова-Цалова); *Отправиха се къмъ дъното на голѣмъ коридор и се намѣраха срещу отворена врата на голяма стая* (Н. Илиев); *Преминаха презъ единъ коридоръ и влѣзоха в една голяма стая* (Д. Иванов); *Стигнаха в дъното на един широк коридор и се намериха пред вратата на една зала* (В. Мак); *E il vecchio, nell'andarsene posò di nascosto la mano sulla porta sconquassata* (Д. Верга) // *А старецът, като излизаше, докосна скришом с ръка разнебитената порта* (Н. Иванов); *И старецътъ, напущайки я, сложи скришно ржка върху рухналата порта* (М. Ралчев).

Коментар: В първите три примера преводачите са използвали минали страдателни причастия, докато в следващите два констатираме липса на еквиваленти. В последните два има съответно минало страдателно и минало деятелно причастие.

5. В хода на научния теоретичен и практически анализ успяхме да формулираме следните изводи:

1. Подкрепяме категорично становището, че в съвременния български език залогът е морфологична категория, която е важна част от глаголната парадигма. Маркирани по залог са страдателните аналитични форми, образувани от спомагателния глагол *съм*, носещ информацията за лице, число и време + *минало страдателно причастие*. Деятелните форми са немаркирани.

2. По отношение на съвременния италиански език достигнахме до заключението, че ядреното изразяване на пасив е чрез аналитична форма, образувана от спомагателния глагол *essere* + *participio passato* от преходен глагол (тук и двата компонента имат равностойна тежест при изразяването на страдателност), тъй като, както установихме, италианският език разполага със сегашни и минали причастия, неутрализирани по опозицията актив/пасив. Поради този факт в зависимост от лексикалната семантика на изходния глагол (преходен или непреходен) миналото причастие може да се реализира като компонент от аналитична страдателна или деятелна ядрена залогова форма в комбинация със спомагателни глаголи – съответно в пасив ***essere*** (*съм*) и актив ***avere*** (*имам*).

3. Мястото на причастията в съвременния български език е в близката периферия на функционално-семантичното поле на залоговостта, тъй като те експлицират по лексикален път залоговост. В италианския език снетата опозиция в рамките на залога при причастията и зависимостта им от лексикалната семантика на изходния глагол ги поставя в не съвсем близката периферия на залоговостта. Анализът на двустранния преводен корпус показа недвусмислено, че при неличните/нефинитните форми и в двата езика е налице тенденция към адективиране, която обаче не протича равномерно поради спецификата на отделните видове причастия.

4. Контрастивният анализ на партиципиалните форми в съвременния български и италиански език откроi важната особеност, че „[о]чевидно българският език е все още твърде далеч от етапа, в който причастието е залогово неутрално, т.е. когато пасивната перифраза ще се реанализира като активна (от типа *имам ходено* (= *ходил съм*). Вероятно това се дължи, от една страна, на факта, че пасивното причастие в съвременния български език е обектно ориентирано (т.е. образува се основно от преходни глаголи), а там, където има форми от непреходни предикати, те са резултативни, а не пасивни в собствения смисъл на

думата (срв. безличния пасив като *По тревата е ходено*)“ (Кръпова, Димитрова 2024: 176).

5. Спомагателните глаголи ***съм*** и ***essere*** – неделима част от ядрените пасивни форми съответно в съвременния български и италиански език, изпълняват фундаменталната роля на конектор между причастието (носител на отношението) и неговия вършител (глаголния субект).

6. В хода на съпоставителния анализ потвърдихме становището на Г. Герджиков, че „[ч]леновете на пасива в много индоевропейски езици проявяват тенденция да се изразяват чрез композирани форми и по такъв начин получават по-аналитични форми от други членове със същата степен на маркираност. В случая е от значение това, че опозициите „непредварителност“ – „предварителност“ (неперфектност – перфектност) и „непасивност“ – „пасивност“ са нешифтърни (неантропоцентрични) категории, поради което те са присъщи и на причастията. Ето защо при този развой към аналитизъм е удобно именно маркираните членове на тези опозиции да започнат да се изразяват чрез композирани форми, включващи причастие плюс спомагателен глагол“ (Герджиков 1987: 38).

Литература

Андрейчин 1955: Андрейчин, Л. Глаголните времена в българското страдателно спрежение. [Andreychin, L. Glagolnite vremena v balgarskoto stradatelno sprezhenie.] // *Сборник в чест на акад. Александър Теодоров – Балан*, София, 1955: 69 – 75.

Видралска 2016: Видралска, М. Място на партиципиалната система във функционално-семантичното поле на залоговостта. [Vidralska, M. Myasto na partitsipialnata sistema vav funktsionalno-semantichnoto pole na zalogovostta.] // *„Словото – традиции и модерност“. Сборник с доклади от Седемнадесетата национална конференция за студенти и докторанти*, Пловдив, 2015 г. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2016.

ГИГК 1988: A cura di Renzi, L., Salvi, G. e Cardinaletti, Anna. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Bologna: Il Mulino, 1988.

Георгиева 1968: Георгиева, Ел. За някои граматико-семантични промени на миналите страдателни причастия в съвременния български книжовен език. [Georgieva, El. Za nyakoi gramatiko-semantichni promeni na minalite stradatelni prichastiya v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] // *Известия на Института за български език, книга XVI*. София, 1968: 617 – 626.

Герджиков 1987: Герджиков, Г. Неравномерният ход на развоя към аналитизъм в различните звена на системата и неговите причини. [Gerdzhikov, G. Neravnomerniyat hod na razvoya kam analitizam v razlichnite zvena na sistemata i negovite prichini.] // *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 2. История на българския език.* София, 1987, 32 – 41.

Гугуланова 2007: Гугуланова, Ив. За граматичните категории на миналото страдателно причастие в славянските езици. [Gugulanova, Iv. Za gramatichnite kategorii na minaloto stradatelno prichastie v slavyanskite ezitsi.] // *Това чудо – езикът! Изследвания в чест на проф. Живко Бояджиев.* София, 2007: 135 – 142.

Де Сантис, Пранди 2020: De Santis, Cr., Prandi, M. *Grammatica italiana essenziale e raggionata*. Torino: UTET Università, 2020.

Дардано, Трифоне 1995: Dardano, M., Trifone, P. *Grammatica italiana – con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli, 1995.

Димитрова 2019: Димитрова, Д. Към въпроса за страдателния залог в българския и немския език. [Dimitrova, D. Kam vaprosa za stradatelniya zalog v balgarskiya i nemskiya ezik.] // *България и европейското културно наследство. Сборник с доклади от V международна интердисциплинарна конференция за студенти и докторанти, Виена, декември 2018.* София: Аз-буки, 2018, 64 – 73.

Джакалоне Рамат, Сансò 2011: Giacalone Ramat, A., Sansò, Andr. From passive to impersonal: A case study from Italian and its implications: in Malchukov, A. L., Siewierska, A. (eds.). *Impersonal Constructions: A CrossLinguistic Perspective.* Amsterdam, John Benjamins, 2011. 189 – 228.

Иванова 1957: Иванова, Анна. Причастията като прилагателни. [Ivanova, Anna. Prichastiyata kato prilagatelni.] // *Български език*, 1957, кн. 2, 123 – 129.

Иванчев 1988: Иванчев, Св. *Българският език – класически и екзотичен*. [Ivanchev, Sv. Balgarskiyat ezik – klasicheski i ekzotichen.] София: Народна просвета, 1988.

Кръпова, Димитрова 2024: Кръпова, Ил., Димитрова, Цв. *Българският език в европейския езиков ареал*. [Krapova, Il., Dimitrova, Tsv. Balgarskiyat ezik v evropeyskiya ezikov areal.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024.

Костов 1939: Костов, Н. *Българска граматика*. [Kostov, N. Balgarska gramatika.] София: Казанлъшка долина, 1939.

Куцаров, Ив. 1985: Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. [Kutsarov, Iv. Ocherk po

funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1985.

Куцаров, Ив. 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. [Kutsarov, Iv. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.

Куцаров, К. 2011: Куцаров, К. Същност и граматически облик на съвременното българско причастие. [Kutsarov, K. Sashtnost i gramaticheski oblik na savremennoto balgarsko prichastie.] // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, т. 49, кн. 1А, 2011, Филология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011, 97 – 101.

Куцаров, К. 2012: Куцаров, К. *Българското причастие*. [Kutsarov, K. Balgarskoto prichastie.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012.

Куцаров, К. 2022: Куцаров, К. *Българските лексемни класове и учението за частите на речта*. [Kutsarov, K. Balgarskite leksemni klasove i uchenieto za chastite na rechta.] София: Колибри, 2022.

Манзини 1986: Manzini, M. R. *On Italian si* // Syntax and Semantics. The Syntax of Pronominal Clitics, Vol. XVIII. New York. Academic Press, 1986, 241 – 262.

Милиорини 1987: Migliorini, Br. *Storia della lingua italiana*. Milano: Bompiani, 1987.

Мъркова 2024: Мъркова Д. *Семантика и прагматика на т. нар. сегашно страдателно причастие в съвременния български език*. [Markova, D. Semantika i pragmatika na t. nar. segashno stradatelno prichastie v savremenniya balgarski ezik.] // Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски, 2024.

Ницолова 2008/2023: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023.

Норман 1968: Норман, Б. Теоретически основи на категорията залог в съвременния български и други славянски езици. [Norman, B. Teoreticheski osnovi na kategoriyata zalog v savremenniya balgarski i drugi slavyanski ezitsi.] // *Български език*, № 1, 1968, 33 – 48.

Пастори 1862: Пастори, Андр. *Българско-италианска грамматика за блъгары-ты*. [Pastori, Andr. Balgarsko-italianska grammatika za blagary-ty.] Пловдив: Хр. Г. Данов, 1862.

Пашов 1999: Пашов, П. *Българска граматика*. [Pashov, P. Balgarska gramatika.] Пловдив: Хермес, 1999.

Пенчев 1998: Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. [Penchev. Y. Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik.] Асеновград: ИК „Вечерник“, 1998.

Попов 1988: Попов, К. *Синтактичното съгласуване в българския език*. [Popov, K. Sintaktichnoto saglasuvane v balgarskiya ezik.] София: Народна просвета, 1988.

Първев 1969: Първев, Хр. Черти от семантичната характеристика на причастията в съвременния български книжовен език. [Parvev, Hr. Cherti ot semantichnata harakteristika na prichastiyata v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] // *Български език*, 1969, кн. 2, 113 – 121.

Рохфлс 1968: Rohlfs. G. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti – morfologia*, traduzione dal tedesco di Temistocle Franceschi. Torino: Giulio Einaudi, 1968.

Рохфлс 1969: Rohlfs. G. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti – sintassi*, traduzione dal tedesco di Temistocle Franceschi e Maria Caciagli Fancelli. Torino: Giulio Einaudi, 1969.

Сансò 2011: Sansò, Andr. Grammaticalization and prototype efects: A history of the agentive reflexive passive in Italian. // *Folia Linguistica Historica.* 2011. Vol. 32, 219 – 252.

Сенсини 1990: Sensini, M. *La grammatica della lingua italiana: guida alla conoscenza e all'uso dell'italiano scritto e parlato*. Milano: A. Mondadori, 1990.

Скуартини1999: Squartini, M. Voice clashing with aspect: the case of Italian Passives. // *Rivista di Linguistica*, 1999, vol. 11.2, 341 – 365.

Стоянов 1962: Стоянов, Ст. Залог на българския глагол. [Stoyanov, St. Zalog na balgarskiya glagol.] // *Език и литература*, 1962, кн. 4, 37 – 50.

Теодоров-Балан 1958: Теодоров-Балан, Ал. Категория „залог“. [Teodorov-Balan, Al. Kategoriya „zalog“.] // *Български език*, 1958, кн. 3, 244 – 246.

Чакърова 2001: Чакърова, К. Към въпроса за парадигматичната природа на някои спорни вербални съчетания в съвременния български език, или за „граничните“ зони в граматиката. [Chakarova, Kr. Kam vaprosa za paradigmatichnata priroda na nyakoi sporni verbalni sachetaniya v savremenniya balgarski ezik, ili za „granichnite“ zoni v gramatikata.] // *10 години Бургаски свободен университет. Юбилейна научна конференция с международно участие „Университетът през третото хилядолетие“,* Бургас, 2001, 139 – 154.

Чакърова 2002: Чакърова, К. Субективна модалност и пасивност – механизми на съчетаването им в съвременния българския език. [Chakarova, Kr. Subektivna modalnost i pasivnost – mehanizmi na sachetavaneto im v savremenniya balgarski ezik.] // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, т. 40, кн. 1, 2002, Филология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2002, 105 – 116.

Чакърова 2012: Чакърова, К. Към въпроса за аспектуалната характеристика на българските минали причастия. [Chakarova, Kr. Kam vaprosa za aspektualnata harakteristika na balgarskite minali prichastiya.] // *40 години Шуменски университет 1971 – 2011. Сборник научни трудове от Националната конференция с международно участие* (ред. И. Савова, В. Попова). Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2012, 200 – 210.

Чакърова 2013: Чакърова, К. За статута на конструкциите от типа съм + минало страдателно причастие в съвременния български език. [Chakarova, Kr. Za statuta na konstruktsiite ot tipa sam + minalo stradatelno prichastie v savremenniya balgarski ezik.] // *Славистика IV. В чест на XV международен славистичен конгрес в Минск.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013, 70 – 83.

Чакърова 2024: Чакърова, К. За дефинирането на инфинитните глаголни форми в съвременния български език. [Chakarova, Kr. Za definiraneto na infinitnite glagolni formi v savremenniya balgarski ezik.] // Кр. Чакърова. *Помагало по българска морфология*. Второ, допълнено и преработено издание. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2024, 135 – 140.

Чоролеева 1971: Чоролеева, М. Неутрализиране на значението за страдателен залог при причастията на -н, -т в българския език. [Choroleeva, M. Neutralizirane na znachenieto za stradatelen zalog pri prichastiyata na -n, -t v balgarskiya ezik.] // *Български език*, 1971, кн. 2 – 3, 190 – 196.

Чоролеева 1972: Чоролеева, М. Образуване и особености на някои причастия на -н, -т в българския книжовен език. [Choroleeva, M. Obrazuvane i osobenosti na nyakoi prichastiya na -n, -t v balgarskiya knizhoven ezik.] // *Български език*, 1972, кн. 5, 423 – 428.

Източници на примерите

А. Каменова. *Часовник без стрелки.* София: Български писател, 1980// A. Kamenova. *L'orologio senza lancette,* traduzionedi Valeria Salvini // littps://\vww.bulgaria-italia.com/bg/info/letteratura/kamenova_orologio.asp, отворено на 06.11.2025 г.

А. Попов. *Мисия Лондон.* София: Звездан, 2001 // A. Popov. *Missione Londra,* traduzione di Roberto Admolfi. Roma: Voland, 2008.

G. Dell'Agata. *Antologia del racconto bulgaro:* a cura di Giuseppe Dell'Agata; traduzione di Leonardo Pampuri...[et al.]. Padova: Associazione Bulgaria-Italia, 2006.

Г. Господинов. *Времеубежище.* Пловдив: Жанет 45, 2020 // G. Gospodinov. *Cronorifugio,* traduzionedi Giuseppe Dell' Agata. Roma: Voland, 2021.

Г. Господинов. *Естествен роман.* Пловдив: Жанет 45, 2013 // G. Gospodinov. *Romanzo naturale,* traduzione di Daniela Di Sora e Irina Stoilova. Roma: Voland, 2014.

Г. Господинов. *Физика на тъгата.* Пловдив: Жанет 45, 2011 // G. Gospodinov. *Fisica della malinconia,* traduzione di Giuseppe Dell'Agata. Roma: Voland, 2013.

Д. Енев. *Господи, помилуй.* Пловдив: Жанет 45, 2004 // D. Enev. *Circo Bulgaria,* traduzione di Giorgia Spadoni. Udine: Bottega Errante, 2023.

Е. Пелин. *Събрани съчинения в десет тома. Том 1-10.* София: Български писател, 1958-1959 // E. Pelin. *Racconti,* traduzione di Ivana Barba. Roma: Bulzoni, 1985; *Sotto la pergola del monastero,* traduzione di A. Carito. Firenze: Sette, 1985; *La felicità di poveri diavoli,* traduzione di Leonardo Pampuri. Vicenza: Paoline, 1966.

Н. Райнов. *Богомилски легенди.* София: Стоянъ Атанасовъ, 1938 // N. Rajnov. *B diavolo creatore,* traduzione di Daniela Di Sora. Genova: Robin, 2014.

Е. Станев. *Крадецът на праскови.* София: Христо Г. Данов, 1980 // E. Stanev. *B ladro di pesche,* traduzione di Danilo Manera. Roma: Voland, 1995.

И. Вазов. *Под игото.* София: Т. Ф. Чипевъ, 1920 // I. Vazov. *B giogo,* traduzione di Olga Miletic - Balabanova. Roma: De Carlo, 1946; *Sotto il giogo,* traduzione di Lavinia Borriero – Picchio. Roma: Riuniti, 1960.

И. Вазов. *Събрани съчинения. Том 7 и 9.* София: Български писател, 1976 // I. Vazov. *Cuore bulgaro–novelle scelte*, traduzione di Enrico Damiani. Roma: Anonima Romana Editoriale, 1925; *Storia del brigante*

Belimelec e di altri eroi del Balcano, traduzione di Enrico Damiani. Roma: Anonima Veritas Editoriale, 1947.

Й. Йовков. *Събрани съчинения в шест тома. Том 1 – 6*. София: Български писател, 1982 – 1983 // J. Jovkov. *Scibil, Antologia*, traduzione di Luigi Salvini. Napoli: R. Istituto Superiore Orientale, 1937; *Balkan, racconti*, traduzione di Luigi Salvini. Roma: Carruci, 1961.

С. Минков. *Дамата с рентгеновите очи*. Варна: Георги Бакалов, 1982.

П. Тодоров. *Идилии*. София: Хемус, 1945.

Х. Смирненски. *Избрани творби в два тома. Том втори. Проза*. София: Български писател, 1968 // H. Smirnenski. *Favola della scala*, traduzione di Vesselina Nikolova // https://www.bulgaria-italia.com/bg/info/poesia/hristo_smirnenski.asp, отворено на 6.11.2025 г.

Е. Станев. *Избрани произведения в три тома. Том 3: Когато скрежът се топи; Вълчи нощи; Чернишка*. София: Български писател, 1977.

L. Borriero. *Racconti bulgari*, a cura di Lavinia Borriero, traduzione di Lavinia Borriero – Picchio. Roma: Vincenzo Lo Faro, 1982.

A. Moravia. *La ciociara*. Milano: Bompiani, 1998 // А. Моравия. *Чочарка*, преведено от Мария Касърова. София: Народна култура, 1985; *Чочарка*, преведено от Наталия Христова. Пловдив: Хермес, 2014.

G. Verga. *I Malavoglia*. Milano: Mursia, 1985 // Д. Верга. *Семейство Малаволя*, преведено от Милко Ралчев. София: Братя Миладинови, 1944; *Семейство Малаволя*, преведено от Никола Иванов. София: Народна култура, 1973.

E. de Amicis. *Il Cuore*. Roma: De Agostini, 2014 // Е. де Амичис. *Сърце*, преведено от Димитър Иванов; София: Ив. Г. Игнатовъ и синове, 1929; *Сърце*, преведено от Ненчо Илиев. София: Хемусъ, 1946; *Сърце*, преведено от Вяра Мак. София: Прометей, 1947; *Сърце*, преведено от Петър Драгоев. София: Народна младеж, 1957; *Сърце*, преведено от Весела Цалова. София: Труд, 2023.

C. Collodi. *Le avventure di Pinocchio*. Milano: Rizzoli, 2011 // К. Колоди. *Приключенията на Пинокио*, преведено от Петър Драгоев. София: Народна младеж, 1950; *Приключенията на Пинокио*, преведено от Весела Цалова. София: Труд, 2007; *Приключенията на Пинокио*, преведено от Антония Ценова. Бургас: Хеликон, 2019; *Приключенията на Пинокио*, преведено от Румяна Сарайдарова-Първанова. Пловдив: Хермес, 2023.